

Marcin Sowała

Ewolucja procesowej ochrony pokrzywdzonego przestępstwami seksualnymi w toku przesłuchania – analiza art. 185c Kodeksu postępowania karnego

Evolution of the procedural protection of the victim of sexual crimes during the interrogation – analysis of art. 185c of the Code of Criminal Procedure

Abstract

In this publication, the author raises issues related to the special mode of interrogation of a victim of a sexual offense regulated by Art. 185c of the Code of Criminal Procedure. The purpose of the analysis was to determine whether the legislator properly provided protection to such a victim against the effects of secondary victimization. The research was twofold – first, the provision was analyzed before the amendment to the Code of Criminal Procedure of 19 February 2019. In this way, the author of the publication tried to determine whether the then-wording of the provision sufficiently provided protection and, therefore, whether it was necessary to introduce changes in this respect. Then, using the historical method, the author compared the wording of the article before the amendment with its wording after the amendment. Thanks to this, it was possible to determine whether the currently applicable art. 185c of the Code of Criminal Procedure reduces the flaws of the previous legal status. Having performed the analyzes, the author states that until the day of entry into force of the amendment, protection of the victim against repeated harm was only provisional. There were many shortcomings in this respect and thus it was necessary to introduce changes. In addition, the author states that the introduced changes significantly improved the situation of the victim of a sexual crime. Modifications to the interrogation mode should therefore be assessed positively. However, there are still many solutions that need to be transformed. In this respect, the author puts forward several de lege ferenda postulates.

Keywords: *interrogation, special mode of interrogation, secondary victimization, sexual offense, victim*

Mgr Marcin Sowała jest asystentem w Katedrze Postępowania Karnego, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Polska, ORCID: 0000-0002-1960-9575, e-mail: m.sowala@uwb.edu.pl
Data zgłoszenia tekstu przez autora: 17.08.2021 r.; data zaakceptowania do publikacji: 17.02.2022 r.

Streszczenie

W niniejszej publikacji autor porusza problematykę związaną ze szczególnym trybem przesłuchania pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym uregulowanym w art. 185c Kodeksu postępowania karnego. Celem przeprowadzonej analizy było ustalenie, czy ustawodawca w sposób właściwy zapewnił ochronę takiemu pokrzywdzonemu przed skutkami wiktyimizacji wtórnej. Badania przebiegały dwutorowo. Najpierw dokonano analizy przepisu przed nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z dnia 19.07.2019 r. W ten sposób autor publikacji starał się określić, czy ówczesne brzmienie przepisu w sposób wystarczający zapewniało ochronę i tym samym, czy wprowadzenie w tym zakresie zmian należy uznać za konieczne. Następnie autor, stosując metodę historyczną, porównał brzmienie przepisu sprzed nowelizacji z jego brzmieniem po nowelizacji, co dało możliwość stwierdzenia, czy obecnie obowiązujący art. 185c Kodeksu postępowania karnego niweluje wady poprzedniego stanu prawnego. Po przeprowadzonych analizach autor stwierdza, iż do dnia wejścia w życie nowelizacji ochrona pokrzywdzonego przed powtórny pokrzywdzeniem była jedynie prowizoryczna. Istniało bowiem w tym zakresie wiele mankamentów i z tego powodu konieczne było wprowadzenie zmian. Ponadto autor stwierdza, iż dokonane zmiany w znacznej części poprawiają sytuację ofiary przestępstwa seksualnego. Modyfikacje trybu przesłuchania należy zatem oceniać pozytywnie. Wciąż istnieje jednak wiele rozwiązań, które wymagają przekształcenia. W tym zakresie autor wysuwa kilka postulatów de lege ferenda.

Słowa kluczowe: przesłuchanie, szczególny tryb przesłuchania, wiktyimizacja wtórna, przestępstwo seksualne, pokrzywdzony

1. Wprowadzenie

W części szczególnej polskiej ustawy karnomaterialnej¹ ustawodawca przewidział szereg przepisów mających chronić różnego rodzaju dobra. Wśród nich wyodrębnić można rozdziały dotyczące np. przestępstw przeciwko mieniu, przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji czy też przestępstw przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową. Żadne jednak z czynów zabronionych nie powoduje w psychice pokrzywdzonego² takich skutków jak czyny określone w rozdziale XXV Kodeksu karnego. Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności – bo o nich właśnie mowa – wiążą się z możliwością wywołania u ofiary takiego przestępstwa skutków wiktylizacji wtórnej³. Wiktylizację podzielić można na wiktylizację pierwotną oraz wiktylizację wtórną. Przez wiktylizację pierwotną rozumie się pokrzywdzenie, stanowiące bezpośredni skutek danego przestępstwa, wywołane samym popełnieniem przestępstwa. Ofiara jest krzywdzona przez samego sprawcę wskutek naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego. Za wiktylizację wtórną natomiast uznaje się dalsze negatywne doświadczenia, mające związek z zaistnieniem wiktylizacji pierwotnej. Wśród częstych powodów tych przykrych przeżyć należy wymienić niestosowne, niewłaściwe traktowanie ofiary przez społeczeństwo, w którym funkcjonuje dany pokrzywdzony, i – co ważniejsze – czynności podejmowane przez instytucje zajmujące się ściganiem przestępstw oraz instytucje wymiaru sprawiedliwości⁴.

Przesłuchanie pokrzywdzonego w trybie art. 185c Kodeksu postępowania karnego stanowiło swoiste *novum* legislacyjne. Przepis ten ustanowiony został ustawą z 13.06.2013 r.⁵ Wprowadzone rozwiązanie miało na celu przede wszystkim przeciwdziałanie zjawisku wiktylizacji wtórnej. Wiązało się także ze zmianą trybu ścigania niektórych przestępstw seksualnych z trybu publicznoskargowego na wnioski na tryb publicznoskargowy z urzędu⁶. Powtórne pokrzywdzenie stanowi niezwykle niepożądany skutek przesłuchania pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym. Z tego też powodu niezbędne było wprowadzenie instrumentu, który niwelowałby takie reperkusje. Przynajmniej w pewnym zakresie tryb art. 185c k.p.k. miał chronić

¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2021 poz. 2345 ze zm.) – dalej k.k.

² Pojęcia „pokrzywdzonego” oraz „ofiary” w języku powszechnym używane są synonimicznie. Na gruncie języka prawniczego określeń tych nie powinno się jednak ze sobą utożsamiać. Termin „pokrzywdzony” zdefiniowano w art. 49 Kodeksu postępowania karnego (ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego [tekst jedn.: Dz.U. z 2021 poz. 534 ze zm.] – dalej k.p.k.) i takim znaczeniem ściśle posługuje się ustawa karnoprocesowa. Z kolei pojęcie „ofiary” stosuje się w wiktymologii, gdzie „ofiara” to pojęcie szersze, gdyż wykracza poza prawną kategorię pokrzywdzonego. Ofiarą może być bowiem również ktoś, kto został w sposób pośredni pokrzywdzony przestępstwem. Szerzej na ten temat D. Kuźelewski, *Definicja pokrzywdzonego i jej elementy* [w:] *System prawa karnego procesowego. Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, red. C. Kulesza, Warszawa 2016, s. 336–337. Autor niniejszej publikacji może jednak posługiwać się niekiedy pojęciem „ofiary” w znaczeniu „pokrzywdzonego”.

³ E. Bienkowska, *Zjawisko wiktylizacji wtórnej. Pojęcie, przyczyny, przeciwdziałanie (na przykładzie niektórych polskich regulacji karnych)*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008/29–30, s. 65–74.

⁴ E. Bienkowska, *Wiktymologia. Zarys wykładu*, Warszawa 2000, s. 7.

⁵ Ustawa z 13.06.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2013 r. poz. 849), która weszła w życie 27.01.2014 r.

⁶ A. Baj, *Udział stron postępowania przygotowawczego w czynnościach powtarzalnych*, „Prokuratura i Prawo” 2019/2, s. 126.

pokrzywdzonego przed ujemnymi emocjami i odczuciami wywołanymi przesłuchaniem w charakterze świadka⁷. Do dnia wejścia w życie przepisu wprowadzającego art. 185c k.p.k. przesłuchanie odbywało się na zasadach ogólnych. W pewnym zakresie organ prowadzący czynność procesową kierowany swoistym poczuciem humanitaryzmu mógł zasady te modyfikować. W podjętej przez Sąd Najwyższy (dalej SN) uchwale⁸ uznano, iż w procesie karnym zawsze trzeba mieć na uwadze, by podczas czynności procesowych nie narazić pokrzywdzonego na zbędne przykrości, a w szczególności należy w miarę możliwości unikać wielokrotnego jej przesłuchania. Były to jednak jedynie zalecenia, na których opierało się odebranie zeznań od pokrzywdzonego przestępstwem godzącym w jego wolność seksualną.

W 2019 r. weszła w życie nowelizacja ustawy karnoprocesowej⁹, która swym zakresem objęła art. 185c k.p.k. Na jej gruncie tryb przesłuchania pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym¹⁰ uległ znacznym modyfikacjom.

2. Cel pracy i metoda badawcza

Problem badawczy stawiany w niniejszej publikacji zawiera się w pytaniach: w jakim zakresie konieczne było poszerzenie ochrony pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym przed skutkami wiktyimizacji wtórnej? czy nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z 19.07.2019 r. ochronę tę poszerzyła, a jeżeli tak, to w jakim zakresie? Autor artykułu stawia hipotezę, że ofiara przestępstwa seksualnego nie podlegała dotychczas wystarczającej ochronie i w związku z tym niezbędnym okazało się przemodelowanie trybu przesłuchania z art. 185c k.p.k. Autor prezentuje też tutaj wstępne stanowisko, iż obecne brzmienie przepisu w sposób całościowy zapewnia zabezpieczenie przed powtórny pokrzywdzeniem.

Zasadnicze metody badawcze stosowane w niniejszej publikacji to metoda historyczna oraz metoda dogmatyczno-językowa. Autor porównuje bowiem ze sobą obecne brzmienie przepisu art. 185c k.p.k. z jego brzmieniem sprzed nowelizacji z dnia 19.07.2019 r. Dzięki tak zastosowanym metodom można uzyskać odpowiedzi na wyżej przedstawiony problem badawczy. Zestawienie ze sobą zmian dokonanych w zakresie sposobu przesłuchania tej szczególnej kategorii osób pokrzywdzonych pozwoli na ustalenie, czy dokonane modyfikacje w sposób efektywny przyczynią się do przeciwdziałania tak szkodliwemu zjawisku, jakim jest wiktyimizacja wtórna.

Zakres przedmiotowy publikacji obejmuje tryb przesłuchania pokrzywdzonego przestępstwem o charakterze seksualnym, jednak z ograniczeniem jedynie do art. 185c k.p.k. Co prawda art. 185a k.p.k. również umożliwia przesłuchanie

⁷ M. Błoński [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory pism procesowych*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2015, s. 53.

⁸ Uchwała SN połączone izby – Izby Karna oraz Wojskowa z 21.12.1972 r., VI KZP 64/72, OSNKW 1973/2–3, poz. 18.

⁹ Ustawa z 19.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1694), której art. 1 pkt 28, dotyczący art. 185c k.p.k., wszedł w życie 5.10.2019 r.

¹⁰ W tym miejscu należy bardzo wyraźnie zaakcentować, że autor posługując się terminem „przestępstwo seksualne”, ma w gruncie rzeczy na myśli trzy przestępstwa: art. 197, art. 198 i art. 199 k.k. Tylko te czyny mieszczą się bowiem w zakresie przedmiotowym przepisu art. 185c k.p.k. i w tym znaczeniu używane będzie w niniejszej publikacji pojęcie „przestępstwa seksualnego”.

pokrzywdzonego przestępstwem naruszającym wolność seksualną, lecz tylko wtedy gdy pokrzywdzonym tym jest małoletni. Autor pomija tę problematykę, gdyż zagadnienia te wymagałyby obszernego omówienia w ramach odrębnej publikacji.

3. Przesłuchanie pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym w trybie sprzed nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 19.07.2019 r.

W art. 185c k.p.k. przewidziano szczególny tryb składania zawiadomienia o przestępstwie oraz tryb przesłuchania pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym. Ten przepis szczególny mógł mieć zastosowanie jednak tylko w wypadku, gdy zawiadomienie to składane było przez pokrzywdzonego przestępstwem zgwałcenia z art. 197 Kodeksu karnego, przestępstwem seksualnego wykorzystania niepoczytalności lub bezradności z art. 198 Kodeksu karnego lub seksualnym wykorzystaniem zależności określonym w art. 199 Kodeksu karnego¹¹. Szczególny tryb przesłuchania miał natomiast zastosowanie w sytuacji, gdy pokrzywdzony takimi przestępstwami brał udział w sprawie w charakterze świadka¹². Jeżeli chodzi o treść przepisu art. 185c k.p.k., to w ramach niniejszej publikacji wskazane zostaną najważniejsze, najbardziej kontrowersyjne i budzące najwięcej wątpliwości rozwiązania dotyczące omawianego przepisu. Szczegółowa i dogłębna analiza przepisu sprzed nowelizacji została już wielokrotnie przeprowadzona przez liczne grono przedstawicieli doktryny procesu karnego¹³.

Po pierwsze – ze względu na kryterium wieku – pokrzywdzony, który mógł być przesłuchany w trybie art. 185c k.p.k. to zawsze osoba, która ukończyła 18. rok życia. Jeżeli zaś chodzi o art. 185a k.p.k., ustawodawca przewidział, iż co do zasady przepis ten stosuje się wobec małoletniego, który nie ukończył 15. roku życia. W przypadku zaś małoletniego, który w chwili przesłuchania ukończył 15. rok życia, lecz nie ukończył 18. roku życia, pojawiał się często problem, czy zastosować powinno się przepis art. 185c k.p.k. czy też art. 185a § 4 k.p.k. Zgodnie z art. 185a § 4 k.p.k. w sprawach o przestępstwa wymienione w art. 185a § 1 k.p.k. małoletniego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, przesłuchiowano w warunkach określonych w art. 185a § 1–3, gdy zachodziła uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny. Przedstawiciele doktryny stali raczej na stanowisku, iż w takiej sytuacji pierwszeństwo ma art. 185a § 4 k.p.k., a dopiero w razie niezaistnienia przewidzianych w tym przepisie przesłanek rozważyć można było zastosowanie art. 185c k.p.k. Bardzo słusznie bowiem zauważali, że w art. 185a § 4 k.p.k. wskazano, że tryb z tego przepisu stosuje

¹¹ A. Sakowicz, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2016 r., III KK 394/15, „Białostockie Studia Prawnicze” 2018/23/1, s. 235.*

¹² D. Gruszecka [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2020, s. 424.

¹³ Szerzej na ten temat m.in. K. Federowicz, *Wybrane aspekty przesłuchania przez organ nieuprawniony pokrzywdzonego i świadka, o których mowa w art. 185a–185c kodeksu postępowania karnego*, „Przegląd Sądowy” 2016/2, s. 71–82; D. Kaczmarska, *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014/1, s. 14–28; A.Z. Krawiec, *Warunki przeprowadzania przesłuchania w trybie art. 185a–185c k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2016/7–8, s. 88–99.

się, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach, np. warunkach określonych w art. 185c k.p.k., mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny¹⁴. Jednocześnie zaznaczano, że w razie niespełnienia tej przesłanki zastosowanie miał art. 185c k.p.k., o ile oczywiście zachodziły przesłanki przewidziane w tym przepisie¹⁵.

Jeżeli chodzi o procedurę zawiadomiania o przestępstwie, ustawodawca przewidział, iż w sytuacji, gdy zawiadomienie składał pokrzywdzony przestępstwem z art. 197, art. 198 i art. 199 k.k., to czynność taka powinna była ograniczać się do zebrania informacji o najważniejszych faktach i dowodach. Podmiot przyjmujący zawiadomienie o przestępstwie musiał działać w taki sposób, aby już na tym etapie posiadać wystarczającą wiedzę co do czynu, jakiego dopuścił się sprawca¹⁶. Koniecznym było bowiem uzyskanie informacji, czy sprawca przestępstwa wypełnił znamiona jednego z czynów zabronionych wymienionych w art. 185c § 1 k.p.k. Jednocześnie organ musiał postępować na tyle ostrożnie, aby dokonując odebrania zawiadomienia o przestępstwie nie przekroczyć zakresu uzyskania danych o najważniejszych faktach i dowodach. Wymagało to zatem doświadczenia oraz właściwego przeszkolenia funkcjonariusza biorącego udział w czynności¹⁷.

Kolejną kwestią, na którą warto zwrócić uwagę, jest procedura przesłuchania pokrzywdzonego. Zgodnie z art. 185c § 2 k.p.k. w brzmieniu sprzed nowelizacji przesłuchanie przeprowadzał sąd na posiedzeniu, w którym miał prawo wziąć udział prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Zasada taka istniała bez względu na etap procesu karnego, a zatem także na etapie postępowania przygotowawczego. Można zauważyć, iż absolutnie zabronionym była obecność oskarżonego podczas przesłuchania¹⁸. Prawo oskarżonego do obrony realizował jego obrońca. Na gruncie ówczesnej ustawy karnoprocesowej zaznaczał się brak przepisów, z których wynikałby obowiązek posiadania przez oskarżonego obrońcy podczas przesłuchania pokrzywdzonego w trybie art. 185c k.p.k. W związku z tym, że oskarżony nie miał możliwości wzięcia udziału w czynności i jednocześnie zdarzyłoby się, że nie był on reprezentowany przez obrońcę, dojsć mogło do naruszenia konstytucyjnie zagwarantowanego prawa do obrony. Bardzo krytycznie należy zatem ocenić takie ograniczenie.

Na gruncie art. 185c k.p.k. sprzed nowelizacji wiele wątpliwości budziło to, czy przesłuchanie w tym trybie oparte jest o zasadę jednokrotnego przesłuchania. Jeżeli chodzi o art. 185a k.p.k., to taka dyrektywa została wyrażona *expressis verbis* w przepisie. W przypadku art. 185c k.p.k. zasadę tę można co najwyżej wyinterpretować, posługując się wykładnią funkcjonalną przepisu. Biorąc pod uwagę okoliczność,

¹⁴Tak chociażby R.A. Stefański, S. Zabłocki [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. II. *Komentarz do art. 167–296*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2019, s. 397; M. Kurowski [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, red. D. Świecki, Warszawa 2015, s. 649.

¹⁵R. Koper, *Przesłuchanie pokrzywdzonego w trybie art. 185c k.p.k.*, „Przełęcz Sądowy” 2019/5, s. 77.

¹⁶P. Banaszak, *Ocena zmiany trybu ścigania przestępstwa zgwałcenia. Analiza teoretyczno-empiryczna*, Warszawa 2018, s. 44.

¹⁷M. Klejnowska, *Kilka uwag na tle znowelizowanych przepisów art. 185a i art. 185b k.p.k. dotyczących przesłuchania małoletniego w procesie karnym*, „Ius et Administratio” 2014/2, s. 44.

¹⁸P. Czarnecki, *Pokrzywdzony jako źródło dowodowe w postępowaniu karnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2019/24(105), s. 33.

że naczelną funkcją przepisu to ochrona pokrzywdzonych przed zjawiskiem wiktyimizacji wtórnej, można uznać, że przepis ten opierał się o zasadę jednokrotnego przesłuchania. Nadto zwrot „zajdzie konieczność ponownego przesłuchania”, o czym mowa w § 3 przepisu, prowadzi do konkluzji, że w razie braku tej konieczności organ nie powinien był dokonywać powtórnego przesłuchania. Zasada jednokrotnego przesłuchania stanowiła jednak wyłącznie koncepcję prezentowaną przez niektórych przedstawicieli doktryny¹⁹. Można się jednak także spotkać z poglądem, że zasada jednokrotności przesłuchania nie miała absolutnie zastosowania w przypadku art. 185c k.p.k. Uznaje się bowiem, że jeżeli ustawodawca chciałby taką restrykcję wprowadzić, zrobiłby to wprost lub chociażby wprowadziłby odesłanie do art. 185a k.p.k. Skoro jednak tak nie zostało uczynione, to – powołując się na koncepcję racjonalnego ustawodawcy – przesłuchanie w trybie art. 185c k.p.k. nie było obwarowane jednokrotnością jego dokonania²⁰. Autor niniejszej publikacji jednak nie do końca podziela to stanowisko. Zgodzić należy się bowiem z przywołanymi wcześniej badaczami, którzy posługując się wykładnią funkcjonalną przepisu, wyraźnie akcentowali fakt, że unormowanie art. 185c k.p.k. chronić miało pokrzywdzonych przez wiktyimizacją wtórną. Inne rozumienie przepisu i jednoczesne dopuszczanie do kilkukrotnego przesłuchania pokrzywdzonych z pewnością z funkcją tą by się kłóciło.

Kwestia odstąpienia od zasady jednokrotnego przesłuchania wiązała się jednak z dalej idącymi problemami interpretacyjnymi. Przede wszystkim brak było określenia przesłanek odstąpienia od zasady jednokrotnego przesłuchania – zakładając oczywiście, że w ogóle ta zasada obowiązywała. Tutaj przedstawiciele doktryny oparli swe zdanie o dwa stanowiska. Pierwsze z nich, do którego zresztą przychyliła się autor, zakładało, że do przepisu art. 185c k.p.k. należy *per analogiam* stosować przepis art. 185a § 1 k.p.k. Zgodnie z tą normą od zasady jednokrotnego przesłuchania można odstąpić w sytuacji, gdy wyjdą na jaw istotne okoliczności, które wymagają dodatkowego wyjaśnienia, albo w sytuacji, gdy w chwili pierwszego przesłuchania oskarżony nie miał obrońcy – tak samo zatem powinno się postępować w przypadku przesłuchania z art. 185c k.p.k.²¹ Drugie ze stanowisk utrzymywało, że wniosek o ponowne przesłuchanie pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym powinien być oceniany w świetle art. 170 k.p.k. – przepisu przewidującego możliwości oddalenia wniosku dowodowego²². Ze względu na wiele rozbieżności w zakresie przesłanek odstąpienia od zasady jednokrotności przesłuchania do problemu tego odniósł się też Sąd Najwyższy w jednym ze swych postanowień²³. Zauważono wówczas, iż brak posiadania obrońcy przez oskarżonego podczas pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego nie może być podstawą do zarządzenia ponownego przesłuchania,

¹⁹ Tak chociażby D. Gruszecka [w:] *Kodeks...*, s. 425. Problematykę zasady jednokrotnego przesłuchania podkreślono także w pozycji R. Koper, *Przesłuchanie...*, s. 83, choć zwrócono tu uwagę na dość swobodne możliwości odstępowania od tej reguły.

²⁰ Takie stanowisko prezentuje m.in. E. Kruk, *Ochrona prawna małoletniego w procesie karnym. Uwagi na tle art. 185a–c Kodeksu postępowania karnego*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie”, 2019/1(XII), s. 125.

²¹ E. Kruk, *Ochrona...*, s. 125.

²² M. Kurowski [w:] *Kodeks...*, t. I, s. 650.

²³ Postanowienie SN z 22.09.2016 r., IV KK 264/16, LEX nr 2123261.

jak ma to miejsce w art. 185a k.p.k. Sąd Najwyższy uznał, iż brak jest dostatecznych podstaw normatywnych do sformułowania tak daleko idącej tezy.

Ostatnią już kwestią, jaką należy omówić, to ponowne przesłuchanie, które mogło odbyć się za pomocą urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności na odległość, jednak wyłącznie na wniosek pokrzywdzonego i tylko wtedy, gdy zachodziła uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania pokrzywdzonego lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny. Zastosowanie szczególnych zasad ponownego przesłuchania nie miało zatem charakteru obligatoryjnego i podejmowane było dopiero po złożeniu stosownego wniosku. Pokrzywdzony, który nie zdawałby sobie sprawy ze znaczenia złożenia takiego wniosku i w konsekwencji wniosku takiego by nie złożył, zostałby przesłuchany na zasadach ogólnych. W sytuacji, gdyby zaś wniosek złożył, jego uwzględnienie leżałoby w gestii uznania sądu²⁴. Z całą pewnością takie rozwiązanie należy ocenić bardzo krytycznie.

Podsumowując część publikacji dotyczącą treści art. 185c k.p.k. sprzed nowelizacji z 19.07.2019 r., stwierdzić należy, że ochrona pokrzywdzonego przestępstwem o charakterze seksualnym miała charakter dość ograniczony. Wprowadzenie tego przepisu z całą pewnością było dużym postępem legislacyjnym w porównaniu do stanu prawnego, gdy nie istniała żadna regulacja w tym przedmiocie. Przepis ten jednak i tak zawierał wiele mankamentów. Rzeczywiście przesłuchanie odbywało się bez udziału oskarżonego, co należy uznać za rozwiązanie godne pochwały, ale jednocześnie nie można zaaprobować tego, iż ten sam oskarżony nie mając obowiązku posiadania obrońcy podczas takiego przesłuchania, ograniczany jest w swoim prawie do obrony. Przesłuchanie poza tym nie różni się znacznie od przesłuchania na zasadach ogólnych. Nie zagwarantowano bowiem jednokrotności przesłuchania – instrumentu, który praktycznie odróżnia szczególny tryb przesłuchania od zwykłego przesłuchania. Ponadto wyjątki od reguły jednokrotności stanowiły kwestię pozostawiającą wiele wątpliwości. Biorąc pod uwagę wszystkie powyższe argumenty, należy jednoznacznie stwierdzić, że przepis art. 185c k.p.k. sprzed nowelizacji w gruncie rzeczy nie zapewniał żadnej ochrony przed zjawiskiem wiktyimizacji wtórnej. Z tego też powodu przepis ten wymagał przeprowadzenia znacznych zmian. Potwierdziła się zatem pierwsza z hipotez postawionych przez autora publikacji.

4. Przesłuchanie pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym w trybie po nowelizacji z 19.07.2019 r.

Jak już wskazano wyżej, nowelizacja art. 185c dokonana ustawą z 19.07.2019 r., która weszła w życie 5.10.2019 r., w znaczny sposób zmodyfikowała tryb przesłuchania pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym.

Odnosząc się do obecnie obowiązującej treści art. 185c § 1 k.p.k., należy zauważyć, iż nie zmienił się tryb składania zawiadomienia o przestępstwie. Przepis ten pozostał w kształcie pierwotnym. Nie jest to jednak żadna wada nowelizacji, gdyż

²⁴T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2014, s. 665–666.

autor niniejszego opracowania nie dostrzegł żadnych braków związanych z trybem składania zawiadomienia o przestępstwie. Zwraca się jedynie uwagę, iż osoba przyjmująca zawiadomienie o przestępstwie powinna działać w taki sposób, aby zebrać dane pozwalające na dokonanie kwalifikacji prawnej czynu przy jednoczesnym nieprzekroczeniu granic pozyskania informacji o najważniejszych faktach i dowodach. Kwestie te jednak nie wymagają zmian na poziomie ustawowym, lecz wiążą się z właściwym przeszkoleniem funkcjonariuszy.

Zgodzić się należy z opinią prezentowaną przez przedstawicieli doktryny procesu karnego, że wprowadzona nowelizacja art. 185c k.p.k. miała na celu zrównanie gwarancji pokrzywdzonych przesłuchiwanym w trybie art. 185c k.p.k. z tymi, które dotychczas przysługiwały przesłuchiwanym w charakterze świadka, gdy przesłuchanie to przeprowadzane było w oparciu o art. 185a k.p.k.²⁵ Jak już wcześniej fragmentarycznie wskazywano, art. 185a k.p.k. dotyczący przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego stanowi znacznie dalej sięgający instrument przeciwdziałający wiktymizacji wtórnej aniżeli art. 185c k.p.k. sprzed nowelizacji. Pierwszy ze wskazanych przepisów, zdaniem autora, oceniać należy bardzo pozytywnie, gdyż ustanawiając go, ustawodawca przewidział liczne mechanizmy chroniące pokrzywdzonego²⁶. W ten sam sposób nie można jednak oceniać art. 185c k.p.k. sprzed nowelizacji. Obecnie art. 185c k.p.k. w swej konstrukcji zbliżył się znacznie do art. 185a k.p.k., przyjmując pewne rozwiązania ujęte w tym przepisie. Z całą pewnością jest to działanie prawodawcy, które w kontekście zwalczania szkodliwego zjawiska powtórnego pokrzywdzenia zasługuje na uznanie.

Nowelizacja rozwiązała kwestię, czy małoletniego, który ukończył 15. rok życia, a nie ukończył 18. roku życia, powinno przesłuchiwać się w trybie art. 185a § 4 k.p.k. czy też art. 185c k.p.k. Stwierdzono bowiem, że wobec małoletniego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat i wobec którego zachodzą przesłanki do przesłuchania w trybie art. 185a § 1–3 k.p.k., nie stosuje się przepisów art. 185c k.p.k., ale unormowania art. 185a § 1–3 k.p.k.²⁷ Wynika to z treści art. 185a § 4 k.p.k. *in fine*. Takie rozwiązanie z pewnością zasługuje na pozytywną ocenę. Uzupełniona została bowiem pewna luka prawna, którą dotychczas niwelowano za pomocą stosowania odpowiednich reguł wykładni prawa. Preferuje się jednak, aby wszelkie luki prawne wypełniane były na poziomie legislacyjnym.

Przesłuchanie pokrzywdzonego powinno stanowić *ultima ratio* – przesłuchanie odbywa się jedynie w sytuacji, gdy zeznania danej osoby mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Podyktowane jest to oczywiście chęcią minimalizacji obciążeń psychicznych osoby pokrzywdzonej, przede wszystkim z uwagi na

²⁵ C.P. Kłak, *Opinia prawna sporządzona na zlecenie Biura Analiz Sejmowych dotycząca rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk nr 3251)*, Warszawa 2019, s. 17.

²⁶ Jak już wskazano wcześniej, art. 185a k.p.k. nie został szerzej omówiony w ramach niniejszej publikacji. Dokładana analiza przepisu wymagałaby odrębnego komentarza. Częściowo jednak autor wskazał na pewne zalety tego przepisu: zasada jednokrotnego przesłuchania; ściśle określone dwa przypadki, kiedy od zasady tej można odstąpić; wskazanie ustawowego terminu, w którym należy dokonać przesłuchania; obligatoryjne wyznaczenie obrońcy oskarżonemu.

²⁷ K. Wytrykowski, *Komentarz do art. 185a k.p.k. [w:] Kodeks postępowania karnego*, t. I. Komentarz. Art. 1–424, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020, Legalis.

humanitaryzm, ale również ze względu na wpływ na wartość dowodową ewentualnego zeznania²⁸.

Przechodząc już jednak do analizy przepisu art. 185c k.p.k. po przeprowadzonej nowelizacji, należy wskazać, że zakres przedmiotowy stosowania art. 185c k.p.k. nie uległ żadnym zmianom. Wciąż bowiem przepis może mieć zastosowanie w przypadku zrealizowania znamion przestępstwa określonego w art. 197, art. 198 lub art. 199 k.k. Sponuje się, że pożądanym jest rozszerzenie zakresu czynów zabronionych, których popełnienie prowadziło do zastosowania omawianego trybu przesłuchania. Co prawda ustawodawca ograniczył przepis do trzech najbardziej dotkliwych przestępstw seksualnych, które wiążą się z doprowadzeniem innej osoby do obcowania płciowego, jednak nie wydaje się, aby inne przestępstwa, które godzą w wolność, seksualność i obyczajność *in abstracto* mogły mniej oddziaływać na psychikę ofiary i tym samym nie generować negatywnych skutków wiktyimizacji wtórnej. Można zatem postulować rozszerzenie katalogu czynów mieszających się w zakresie przedmiotowym normy prawnej konstruowanej na bazie art. 185c k.p.k. Autor nie dostrzega żadnych uzasadnionych powodów, dla których katalog czynów określonych w art. 185c § 1 k.p.k. jest węższy niż katalog czynów określonych w art. 185a czy 185b k.p.k. Jedyną różnicą między tymi przepisami jest to, że art. 185a i 185b k.p.k. dotyczą małoletnich, zaś art. 185c k.p.k. odnosi się już do osób pełnoletnich (naturalnie z uwzględnieniem kwestii związanych z pokrzywdzonymi, którzy ukończyli 15. rok życia, o czym wspomniano wcześniej). Można zatem przyjąć, że wiek pokrzywdzonego jest jedynym kryterium, jakim kierował się ustawodawca, określając wskazany katalog czynów. Trudno znaleźć uzasadnienie, dlaczego chociażby przestępstwo zmuszania kogoś do prostytucji (art. 203 k.k.) zostało wyjęte z katalogu czynów określonych w art. 185c k.p.k. W literaturze przedmiotu odnaleźć można także liczne opracowania psychologiczne, w których autorzy zwracają uwagę na krótko- i długotrwałe skutki w psychice osób, które uczestniczyły w popełnieniu przestępstwa kazirodztwa (art. 201 k.k.). Są to chociażby chroniczna neurotyczna nerwica czy zespół chronicznych potraumatycznych zakłóceń, co objawiać się może fobiami, lękami, okaleczeniem się, uległością czy letargiem²⁹. Z tych przyczyn w ocenie autora niniejszej publikacji w zakresie przedmiotowym omawianego przepisu znaleźć się powinien cały rozdział XXV Kodeksu karnego.

Co bardzo ważne, wskutek nowelizacji z 19.07.2019 r. w art. 185c k.p.k. nareszcie *expressis verbis* wyrażona została zasada jednokrotnego przesłuchania. Takie działanie ustawodawcy w pełnym zakresie zasługuje na pozytywną ocenę. Zasada ta wynika z § 1a omawianego przepisu. Ponadto wprost wyartykułowany został również wyjątek od wskazanej reguły. Mianowicie ponowne przesłuchanie może mieć miejsce w sytuacji, gdy wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania. Dostrzega się w doktrynie, że pojawić się muszą nowe okoliczności mające istotny charakter, a ich wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania. Konieczność przesłuchania nie będzie zachodziła w przypadku, gdy

²⁸ D. Gruszecka [w:] *Kodeks...*, s. 426.

²⁹ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000, s. 241.

wprawdzie zostały ujawnione nowe istotne okoliczności, jednakże nie wymagają one wyjaśnienia w świetle dotychczasowych zeznań, a także gdy nie doszło do wyjścia na jaw nowych okoliczności lub nowe okoliczności nie są istotne³⁰. Wskazany wyłom od zasady jednokrotnego przesłuchania to jedyny wyjątek przewidziany przez ustawodawcę. Nie ma tu bowiem zastosowania drugi wyjątek, o którym mowa w art. 185a k.p.k., a mianowicie wtedy gdy żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego.

Przesłuchanie będące przedmiotem niniejszej publikacji przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa niezwłocznie, nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku. Wprowadzenie obowiązku niezwłocznego przeprowadzenia czynności, a najpóźniej w terminie 14 dni, również stanowi nowe rozwiązanie. Obowiązek niezwłocznego podjęcia czynności ma na celu zniwelowanie stanu niepewności oraz stresu związanego z koniecznością oczekiwania i rozmyślenia nad nadchodzącym przesłuchaniem. Przedstawiciele procesu karnego stoją nawet na stanowisku, iż maksymalny termin 14 dni jest terminem zbyt długim i powinien on zostać skrócony do 7 dni³¹. Wydaje się, że to postulat słuszny. W przesłuchaniu może wziąć udział prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Na posiedzeniu ma prawo także znajdować się przedstawiciel ustawowy, opiekun lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego, jednak tylko wtedy gdy nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Ponadto zgodnie z art. 185c § 4 k.p.k. na wniosek pokrzywdzonego należy zapewnić, aby biegły psycholog biorący udział w przesłuchaniu był osobą tej samej płci co pokrzywdzony, chyba że spowoduje to utrudnienia w postępowaniu. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania. Jako iż ustawa nie przewiduje uprawnienia oskarżonego do wzięcia udziału w posiedzeniu, sąd powinien w każdej sytuacji, gdy oskarżony nie ma obrońcy z wyboru lub wcześniej wyznaczonego obrońcy z urzędu, rozważyć wyznaczenie dla niego obrońcy z urzędu³². Brakuje ustawowego obowiązku wyznaczenia obrońcy z urzędu w takiej sytuacji. Inaczej jest zaś w przypadku art. 185a § 2 *in fine* k.p.k., w którym wskazano, że jeżeli oskarżony zawiadomiony o czynności przesłuchania nie posiada obrońcy z wyboru, sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu. Należy zatem postulować, aby podobny zapis znalazł się w treści art. 185c k.p.k. lub aby art. 185a § 2 *in fine* k.p.k. stosowany był *mutatis mutandis* do przesłuchania, o którym mowa w art. 185c k.p.k.

W art. 185c § 3 k.p.k. przewidziano tryb postępowania w razie przeprowadzenia ponownego przesłuchania w sytuacji ziszczenia się przesłanki ujawnienia się nowych, istotnych okoliczności, których wyjaśnienia wymaga ponowne przesłuchanie. W świetle tego przepisu, na wniosek pokrzywdzonego przesłuchanie przeprowadza się za pomocą urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności na odległość, jednak tylko wtedy gdy zachodzi uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na

³⁰D. Gruszecka [w:] *Kodeks...*, s. 426.

³¹C.P. Klak, *Opinia...*, s. 17.

³²K. Wytrykowski, *Komentarz...*

zeznania pokrzywdzonego lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny. Przepis ten w żaden sposób nie został zmieniony komentowaną nowelizacją. Dalej bowiem takie przesłuchanie może mieć miejsce, o ile stosowny wniosek zostanie złożony przez pokrzywdzonego. Wniosek ten następnie poddany zostaje ocenie sądu pod względem ziszczenia się właściwej przesłanki. Jak już wskazano w poprzedniej części artykułu, takie rozwiązanie należy uznać za niewłaściwe. Przeprowadzenie przesłuchania na odległość powinno być stosowane obligatoryjnie i *ex officio*. Stanowiłoby to z pewnością duży krok w kierunku ochrony pokrzywdzonego. Projektodawca jednak do podobnych konkluzji nie doszedł.

5. Podsumowanie

Zasadniczy problem badawczy skonstruowany w niniejszej pracy zawierał się w pytaniach: w jakim zakresie konieczne było rozszerzenie ochrony pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym przed wiktyimizacją wtórną? czy wprowadzona w dniu 5.10.2019 r. nowelizacja Kodeksu postępowania karnego ochronę tę poszerzyła, a jeśli tak, to w jakim zakresie? Autor postawił hipotezę, że ofiara przestępstwa seksualnego nie podlegała dotychczas wystarczającej ochronie i w związku z tym niezbędnym okazało się przemodelowanie trybu przesłuchania z art. 185c k.p.k. Ponadto sformułowano założenie, iż nowelizacja z 19.07.2019 r. w sposób kompleksowy zapewniła ochronę ofierze przestępstwa o charakterze seksualnym. Badania nad tymi zagadnieniami przebiegły dwutorowo. Po pierwsze za pomocą metody dogmatyczno-językowej przeanalizowano treść art. 185c k.p.k. sprzed nowelizacji, aby określić, czy zmiany w zakresie tego przepisu można uznać za konieczne. Ponadto wykorzystano metodę badawczą w postaci metody historycznej, za pomocą której dokonano porównania brzmienia art. 185c k.p.k. sprzed nowelizacji z jego brzmieniem po nowelizacji. Dzięki tak przeprowadzonej analizie możliwym było ustalenie, czy modyfikacje trybu przesłuchania obecnie zapewniają już ochronę przed powtórnym pokrzywdzeniem.

Konkludując, jeżeli chodzi o szczególny tryb przesłuchania pokrzywdzonego obowiązujący od 27.01.2014 r. do 4.10.2019 r., stwierdzić należy, iż jedynie w sposób częściowy zapewniał on ochronę przed wiktyimizacją wtórną. Istniał bowiem szereg mankamentów, które przeczyły funkcji, jaką miał spełniać ten tryb. Przede wszystkim w przypadku dawnego brzmienia przepisu nie obowiązywała zasada jednokrotnego przesłuchania, a przynajmniej nie pozostawała ona wyrażona wprost. Jej obowiązywanie podważali zresztą przedstawiciele doktryny procesu karnego. Ponadto nawet przy założeniu jej istnienia brakowało wyraźnie określonych przypadków, kiedy od zasady tej można odstąpić. Środowisko podzielone było również w tym przedmiocie. Wiele wątpliwości budził także zakaz brania udziału oskarżonego w posiedzeniu. Z jednej strony to oczywiście słuszne rozwiązanie, jednakże jednocześnie nie powinno się w tak głęboki sposób ingerować w prawo do obrony oskarżonego. Istnieje bowiem potrzeba instrumentu równoważącego prawa oskarżonego i pokrzywdzonego. Nieprzychylnie odnieść się też należało do trybu przeprowadzania ewentualnego ponownego przesłuchania pokrzywdzonego. Brak

stosowanego wniosku lub jego nieuwzględnienie skutkować mogło skierowaniem sprawy na zasady ogólne. Biorąc pod uwagę powyższe powody, należy stwierdzić, iż ówczesny przepis art. 185c k.p.k. nie dawał właściwych gwarancji ofierze. Można uznać, iż ochrona miała raczej charakter prowizoryczny. Z tego też względu autor stwierdza, że dokonanie zmian w zakresie art. 185c k.p.k. było niezbędne. Niemniej jednak samo wprowadzenie art. 185c k.p.k. należy uznać za swoisty krok milowy w przedmiocie ochrony pokrzywdzonego przestępstwem seksualnym przed wiktylizacją wtórną.

Poprzez nowelizację przeprowadzoną w dniu 19.07.2019 r. omawiany tryb przesłuchania uległ znacznym przekształceniom. Model przesłuchania zbliżono do tego, który stosuje się do małoletnich pokrzywdzonych, co zasługuje na pozytywną ocenę. Dzięki zmianom w sposób jednoznaczny została wprowadzona zasada jednokrotnego przesłuchania. Wprost określono także wyłom od tej reguły. Stanowi to znaczne rozszerzenie ochrony pokrzywdzonego. Jednakże nadal istnieją pewne niedociągnięcia. Przede wszystkim podkreślić należy, iż brak jest obowiązku posiadania przez oskarżonego obrońcy podczas przesłuchania, jak ma to miejsce chociażby przy przesłuchaniu z art. 185a k.p.k. Autor wnosi zatem postulat *de lege ferenda* wprowadzenia tutaj analogicznego zapisu. Należy także apelować do ustawodawcy, aby ponowne przesłuchanie zawsze prowadzić za pomocą wideokonferencji, niezależnie od wniosku pokrzywdzonego. Rozważeniu powinien podlegać katalog czynów objętych dyspozycją art. 185c § 1 k.p.k., gdyż w ocenie autora jest on stanowczo za wąski. Mimo jednak tych wad obecne brzmienie art. 185c k.p.k. w znacznej mierze chroni pokrzywdzonego przed skutkami wiktylizacji wtórnej. Ochrona ta powinna jednak cechować się szerszym zakresem i uwzględnić wyżej wskazane postulaty.

Bibliografia

1. Baj A., *Udział stron postępowania przygotowawczego w czynnościach powtarzalnych*, Prokuratura i Prawo 2019, nr 2.
2. Banaszak P., *Ocena zmiany trybu ścigania przestępstwa zgwałcenia. Analiza teoretyczno-empiryczna*, Warszawa 2018.
3. Bieńkowska E., *Wiktymologia. Zarys wykładu*, Warszawa 2000.
4. Bieńkowska E., *Zjawisko wiktylizacji wtórnej. Pojęcie, przyczyny, przeciwdziałanie (na przykładzie niektórych polskich regulacji karnych)*, Archiwum Kryminologii 2007–2008, t. 29–30.
5. Błoński M. [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory pism procesowych*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2015.
6. Czarnecki P., *Pokrzywdzony jako źródło dowodowe w postępowaniu karnym*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, nr 105, Prawo 24.
7. Federowicz K., *Wybrane aspekty przesłuchania przez organ nieuprawniony pokrzywdzonego i świadka, o których mowa w art. 185a–185c kodeksu postępowania karnego*, Przegląd Sądowy 2016, nr 2.

8. Gruszecka D. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2020.
9. Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2014.
10. Kaczmarek D., *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, *Prokuratura i Prawo* 2014, nr 1.
11. Klejnowska M., *Kilka uwag na tle znówelizowanych przepisów art. 185a i art. 185b k.p.k. dotyczących przesłuchania małoletniego w procesie karnym*, *Ius et Administratio* 2014, z. 2.
12. Kłak C.P., *Opinia prawna sporządzona na zlecenie Biura Analiz Sejmowych dotycząca rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk nr 3251)*, Warszawa 2019.
13. Koper R., *Przesłuchanie pokrzywdzonego w trybie art. 185c k.p.k.*, *Przegląd Sądowy* 2019, nr 5.
14. Krawiec A.Z., *Warunki przeprowadzania przesłuchania w trybie art. 185a–185c k.p.k.*, *Prokuratura i Prawo* 2016, nr 7–8.
15. Kruk E., *Ochrona prawna małoletniego w procesie karnym. Uwagi na tle art. 185a–c Kodeksu postępowania karnego*, *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* 2019, t. XII, nr 1.
16. Kurowski M. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, red. D. Świecki, Warszawa 2015.
17. Kuźelewski D., *Definicja pokrzywdzonego i jej elementy* [w:] *System prawa karnego procesowego. Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, red. C. Kulesza, Warszawa 2016.
18. Lew-Starowicz Z., *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000.
19. Sakowicz A., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2016 r., III KK 394/15*, *Białostockie Studia Prawnicze* 2018, vol. 23, nr 1.
20. Stefański R.A., Zabłocki S. [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. II. *Komentarz do art. 167–296*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2019.
21. Wytrykowski K., *Komentarz do art. 185a k.p.k.* [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. I. *Komentarz. Art. 1–424*, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020.